

STRATÉGIA URÝCHLENIA A PRESTAVBA SOCIALISTICKÝCH SPOLOČENSKÝCH VZŤAHOV

LADISLAV HOHOŠ, Katedra marxisticko-leninskej filozofie FFUK, Bratislava

HOHOŠ, L.: The Strategy of Acceleration and Reconstruction of Social Relationships.

Filozofia 42, 1987, No. 2, p. 200.

The revolutionary character of the reconstruction consists in the fact that the communist party consciously accentuates the necessity of the transition to a qualitatively new state of the society under given concrete-historical conditions. The sources of the acceleration of the social-economic development are not only powerful production forces, but first of all those internal factors which exert their influence within the framework of the multi-level developed system of the socialist production relationships. The realization of the subjective factor is on all levels of the social life. The point is that socialism subordinates material wealth of the society to various forms of the wealth of living labour oriented towards the development of personality. The programme of the Communist Party of the USSR, accepted at the XXVIIth Congress, accentuated categorically the requirement of the increasing role of the human factor, if social-economic tasks are to be fulfilled successfully. Due to the fact that the human factor is activated, the psychological reconstruction participates in all processes of the improvement, acceleration and reconstruction of socialism which are characterized in greater detail in the paper.

Programové ciele XXVII. zjazdu KSSZ a radikálny obrat v politike KSSZ svojím dosahom značne presahujú rámec sovietskej spoločnosti. Socialistický svet prežíva mimoriadne obdobie, ktoré generálny tajomník ÚV KSSZ M. Gorbačov v pozdravnom prejave na XI. zjazde SED charaktoizoval ako *obdobie prelomu*, keď pred nás história nekompromisne postavila úlohu lepšie využívať *prednosti* nového spoločenského zriadenia. Stratégia urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja má v súčasnom prelomovom období *všeobecnú platnosť* pre všetky krajiny, ktoré už vybudovali socializmus.

Termín „zdokonaľovanie socializmu“ odráža štádium, keď doterajšie spôsoby, formy a prístupy nestačia na riešenie aktuálnych spoločenských protirečení a napredovanie socializmu si vyžaduje ich *kvalitatívnu premenu*, nahradenie pokrokovejšími metódami. Charakteristickým znakom zdokonaľovania je, že bez ohľadu na rozmanité formy a prejavy, tento proces vyvoláva *pozitívne* zmeny v spoločnosti. Zdokonaľovanie sa môže uskutočňovať relatívne pomalšie alebo rýchlejšie, prevažne evolučným alebo revolučným spôsobom, prostredníctvom dynamiky kvantitatívnych alebo kvalitatívnych zmien. Pritom orientácia na určité konkrétne črty zdokonaľovania ako premena možnosti na skutočnosť nezávisí od subjektívneho výberu a želania, ale v prvom rade od objektívnych podmienok i možností, ktoré vytvárajú priestor pre určitý

spôsob a dynamiku zdokonaľovanie. Medzi urýchľovaním a zdokonaľovaním je dialektické vzájomné pôsobenie: zdokonaľovanie sa má dosiahnuť urýchlením sociálno-ekonomického rozvoja a realizácia stratégie urýchlenia si vyžaduje dosiahnuť *nový kvalitatívny stav* socialistickej spoločnosti.

Ako uviedol generálny tajomník ÚV KSČ G. Husák na 4. zasadnutí ÚV KSČ, zmyslom programu a rozhodnutí XVII. zjazdu KSČ je pozdvihnúť našu socialistickú spoločnosť na kvalitatívne vyššiu úroveň. Tento program v konkrétnych československých podmienkach predstavuje tvorivú odpoveď na perspektívy osemdesiatych a deväťdesiatych rokov, na požiadavky, ktoré pred nás kladie súčasná etapa medzinárodného vývoja, najmä prevratné dôsledky vedecko-technickej revolúcie. Dnes je rozhodujúce, aby sme využili všetky možnosti na urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja, aby sme dosiahli zásadný obrat, skutočný prelom v myslení a v prístupe k úlohám, ktoré vytýčil XVII. zjazd [1].

1. Súdruh M. Gorbačov často vo svojich prejavoch charakterizoval prestavbu ako revolúciu. *Revolučnosť* prestavby spočíva v tom, že v daných konkrétno-historických podmienkach komunistická strana *uvedomele* uznáva *nevyhnutnosť* prechodu na nový kvalitatívny stav spoločnosti. Ako je známe, zhusťovanie historického času a sama dynamika revolučných premien závisia od kumulácie predpokladov a podmienok v evolučných obdobiach. Pritom z porovnania evolúcie a revolúcie vyplýva, že evolúcia nepredstavuje výlučne podstatné kvantitatívne a nepodstatné kvalitatívne zmeny, ale ide o zmeny, ktoré majú pokrovkovú orientáciu [2, s. 271—279]. Programová línia XVII. zjazdu KSČ nevychádza zo subjektívnych želaní, ale vyjadruje objektívne potreby ďalšieho rozvoja socializmu v ČSSR. Z reálneho hodnotenia dosiahnutej úrovne napredovania socializmu u nás, z dialektiky objektívnych podmienok a subjektívneho faktora, vychádza stratégia *postupnej* prestavby hospodárskeho mechanizmu, ktorú v základných kontúrach vytýčilo 4. zasadanie ÚV KSČ. Táto postupná prestavba je vo svojej podstate revolučná, lebo sa môže naplniť len tým, že zároveň povedie k nastoleniu vyššej úrovne socializmu v porovnaní so súčasným stavom.

Kritériom revolučnosti prestavby je adekvátne uskutočnenie socialistického *ideálu*, plné využitie predností socialistického spoločenského systému, čo predpokladá prestavbu *celého systému spoločenských vzťahov* a spoločenského vedomia. Proces zdokonaľovania socializmu sa zakladá na *jednote objektívneho a subjektívneho*, keď subjektívny faktor (triedy, sociálne skupiny, vedomie, politická línia, uvedomelé konanie ľudových mas) zohráva aktívnu pozitívnu a progresívnu úlohu.

Na dosiahnutí nového kvalitatívneho stavu spoločnosti sa podieľajú procesy zdokonaľovania, urýchľovania a prestavby. *Zdokonaľovanie* znamená zlepšiť stav socializmu, všetkých spoločenských procesov; *urýchlenie* sa prejavuje akceleráciou dynamiky rastu, tempa riešenia dozretých problémov a zvýšením kvality spoločenských procesov; *pre-*

stavba potvrdzuje a upevňuje nové socialistické prvky a likviduje prežitá stereotypy, spoločenské atavizmy. Objektom uvedených troch procesov sú všetky socialistické fenomény, celý spoločenský život: ich premena je objektívnou možnosťou, ktorú treba prostredníctvom subjektívneho faktora realizovať, t. j. premeniť na skutočnosť.

Zo sovietskych skúseností vyplýva, že na rozhraní sedemdesiatych a osemdesiatich rokov nikto „nezrušil“ všeobecnú zákonitosť urýchlenia spoločenského vývoja. Táto zákonitosť sa však neprejavila adekvátne preto, lebo v podobe objektívnej možnosti sa nerealizovala v praxi v dôsledku chýb a nedostatkov, skostnatelosti, byrokratizmu, nesprávnych politických rozhodnutí atď. Urýchlenie v súčasných podmienkach vystupuje v troch rovinách — ako všeobecná spoločensko-historická zákonitosť, ako objektívna možnosť, ktorá sa pod vedením KSSZ realizuje, resp. ako špecifická zvláštnosť súčasnej etapy napredovania socializmu v ZSSR [3, s. 12—13].

Prvý tajomník ÚV KSS J. Lenárt na decembrovom zasadnutí ÚV KSS v roku 1986 povedal: „Vieme, že s urýchlením sociálno-ekonomického rozvoja je späté riešenie naliehavých problémov napredovania našej spoločnosti vo všetkých sférach. Uskutočňovanie tejto strategickej línie je dnes objektívne nevyhnutné nielen v Sovietskom zväze a u nás, ale, ako ukázali zjazdy bratských strán, i v krajinách celého socialistického spoločenstva. Je to preto, lebo táto línia, ktorá má spoločnú podstatu, vyjadruje požiadavky terajšieho prudkého dejinného prelomu“ [4].

Extenzívne a intenzívne cesty napredovania nemožno od seba oddeliť, existujú vedľa seba a popri sebe, avšak extenzívny spôsob ekonomického rastu po vyčerpaní extenzívnych zdrojov a potencií musí vystriedať intenzívny spôsob ekonomického rastu. V podmienkach prevažne intenzívneho rozvoja ide o to, aby sa efekty urýchľovania prejavili na širokom fronte a v spoločenskom meradle. Ako upozornil súdruh Lenárt, na Slovensku si musíme uvedomiť, že „industrializácia krajiny, ktorá sa uskutočňovala prevažne extenzívnou cestou a priniesla veľké úspechy, zanechala hlbokú stopu vo vedomí riadiacich kádrov a širokých vrstiev pracujúcich, stopu, ktorá tu pôsobí ako istá psychologická bariéra intenzifikácie cesty“. O to uvedomelejšie a cieľavedomejšie treba prekonávať tieto názory a prístupy, aktívne pôsobiť na formovanie nového vedomia [4]. Urýchlenie sociálno-ekonomického rozvoja je podmienené *akceleráciou politického a kultúrneho rozvoja*, lebo v konečnom dôsledku znamená zvýšenie úlohy ľudského faktora.

Ľudský faktor sa v teórii obyčajne interpretuje ako časť subjektívneho faktora, čo zodpovedá učebnicovej schéme dialektiky subjektu a objektu, resp. vzťahu objektívnych podmienok a subjektívneho faktora. Pod ľudským faktorom rozumieme *psychologické, ideologické, sociálne, duchovné, prípadne iné črty, prislúchajúce osobnosti*, ktorá participuje na spoločenských procesoch, a tým ich v určitej diferencovanej miere aj spoluvytvára. Ak hovoríme o subjektívnom a ľudskom faktore, ide

teda vlastne o *dve stránky toho istého spoločenského človeka*, ktoré prechádzajú jedna v druhú. Po odstránení vykorisťovania človeka človekom nie je opodstatnené pristupovať k ľudskému faktoru ako len k pracovnej sile, pretože sa zásadne zmenilo postavenie osobnosti v systéme spoločenských vzťahov. Ide o to, že na dosiahnutom stupni socializmu sa stále viac manifestuje jeho odlišnosť od kapitalizmu tým, že nedochádza k vykorisťovaniu živej práce a výrobca sa neredukuje výlučne na „silu“, vytvárajúcu nové hodnoty. Socialistické výrobné vzťahy už svojou podstatou, t. j. socialistickým vlastníctvom výrobných prostriedkov, vyjadrujú po prvý raz v dejinách *postavenia človeka práce* ako ľudského faktora výroby, ktorý je rozhodujúcim činiteľom napredovania výrobných síl a realizácie stratégie urýchlenia. Ak napriek svojej pokrokovej a vysoko humánnej podstate terajšie formy výrobných vzťahov a sústava hospodárenia a riadenia, vytvorené počas obdobia prevažne extenzívneho rozvoja, už nezodpovedajú zmeneným objektívnym podmienkam a dokonca brzdia rozvoj socializmu, je nevyhnutné včas postrehnúť zastarané metódy hospodárenia a nahradiť ich novými.

2. Kľúčovou úlohou súčasnosti v súlade so závermi 4. zasadania ÚV KSC je *prestavba hospodárskeho mechanizmu*, čiže súhrnu foriem a metód hospodárenia. Dnes nevystačíme s prístupom, ktorý sa obmedzuje na podstatu socialistických výrobných vzťahov, t. j. na sociálno-ekonomické (vlastnícke) vzťahy. Z rozmanitého, mnohoúrovňového a zložitého vývoja socialistických hospodárskych vzťahov sa v nedávnej minulosti simplifikovane akcentovalo iba reálne alebo nereálne zblížovanie oboch typov socialistického vlastníctva výrobných prostriedkov. Rovnako musíme prekonať technokratické predstavy, podľa ktorých zdroje urýchlenia nachádzame len vo vecnej a energetickej zložke výrobných síl, v technike a technológií samej osebe, čo má za následok, že sa podceňujú potreby ľudskej zložky výrobných síl, ktorá je rozhodujúcim činiteľom štruktúry výrobných síl. V. I. Lenin po víťaznej Októbrovej revolúcii v diele *Najbližšie úlohy sovietskej moci* rozpracoval otázku vytvorenia nových socialistických výrobných vzťahov a vedecky zdôvodnený konkrétny plán reorganizácie hospodárskeho systému tak, aby sa zvýšila úloha sovietskeho štátu pri organizovaní socialistickej výstavby. Ukázal, že v dejinách nastávajú situácie, keď je pre úspech revolúcie najdôležitejšie rozbiť čím viac starých inštitúcií. Inokedy, keď je už dosť rozbitého, treba očistiť pôdu od trosiek, resp. „bývajú chvíle, keď je najdôležitejšie starostlivo ošetrovať zárodky nového, ktoré vyrastajú spod trosiek na pôde ešte zle očistenej“ ... „Boj proti byrokratickému znetvoreniu sovietskej organizácie si zabezpečujeme pevným spojením sovietsk s «ľudom», t. j. s pracujúcimi a vykorisťovanými, elasticnosťou a pružnosťou tohto spojenia.“ Podľa Lenina formy a spôsoby kontroly zdola musia byť čo možno najrozmanitejšie, „aby sa paralyzovala i tá najmenšia možnosť prekrucovať sovietsku moc, aby sa znova a ustavične vytrhávala burina byrokratizmu“ (5, s. 461—462). Problém nežiadúcej by-

rokracie nie je otázkou akýchsi „prežitkov minulosti“, má svoje korene v predchádzajúcich štádiách socialistickej výstavby. Administratívne metódy riadenia boli adekvátne pri malej vyspelosti, nízkej vzdelanostnej úrovni a uvedomelosti subjektívneho faktora (ľudových mäs). Pokiaľ ide o výrobu, byrokratická reglementácia obostojí v spojení s nízko kvalifikovanou rutinnou, prevažne manuálnou prácou, avšak brzdi a potláča zvyšovanie tvorivých prvkov v obsahu vysoko kvalifikovanej práce. Tendencie „domanipulovať“ robotnícku triedu administratívno-byrokratickým pseudoriadením na vyššiu úroveň uplatňovania vedecko-technického rozvoja sú nebezpečnou technokratickou ilúziou. Stratégia urýchlenia, ktorá si vyžaduje zvýšenie úlohy ekonomických nástrojov, a teda rozvíjanie socialistických tovarovo-peňažných vzťahov, predpokladá rozvoj tvorivosti a iniciatívy pracujúcich, zvýšenie samostatnosti podnikovej sféry pri posilnení koncepcnosti centrálneho riadenia.

Obsah kategórie hospodárskeho mechanizmu tvoria organizačno-ekonomické vzťahy, ktoré sú formami realizácie vlastníckych vzťahov, pretože sa zakladajú na kooperácii a delbe práce, a tým súvisia s uplatňovaním výdobytkov vedecko-technickej revolúcie. Ako je známe, v pracovnom procese vznikajú vzťahy človeka k veci alebo vzťahy medzi ľuďmi v bezprostrednom výrobnom procese, dané úrovňou technológie: ide o organizačno-technické vzťahy, ktoré zjednocujú zložky výrobných síl.¹ Podľa koncepcie L. Abalkina treba v stratégii urýchlenia a prestavby hospodárskeho mechanizmu vychádzať z *organizačno-ekonomických vzťahov*, ktoré sa nachádzajú medzi výrobnými silami (oblasťou organizačno-technických vzťahov) a vlastníckymi vzťahmi. Ide o to, že prostredníctvom organizačno-ekonomických vzťahov výrobné sily pôsobia na výrobné vzťahy, a naopak, tieto vzťahy sprostredkujú aj vzájomnú *interakciu základne a nadstavby*. Medzi základňou a nadstavbou tiež vystupuje *hraničná* oblasť, ktorú tvoria organizačno-ekonomické a určité nadstavbové vzťahy. Sú to tie ideologické vzťahy, ktoré pôsobia pri cieľavedomej ekonomickej činnosti ľudí, keď sa neuplatňuje iba mechanizmus pôsobenia, ale predovšetkým *mechanizmus využívania* ekonomických zákonov, čo závisí od uplatňovania a rozvíjania predností socializmu [7, s. 7—24, s. 216—220].

Hospodársky mechanizmus vtedy zodpovedá dosiahnutej úrovni výrobných síl, keď vytvára optimálny priestor pre využívanie základného zákona politickej ekonómie socializmu — *zákona ekonómie času* a v maximálne možnej miere napomáha naplniť cieľ socialistickej výroby, t. j. *rozvoj osobnosti*. Práve napredovanie objektívnych podmienok v procese socialistickej výstavby umožnilo *zmenu* úlohy subjektívneho faktora,

¹ Vymedzenie podstaty špecifického typu vzťahov v rámci výrobných síl ani ich pomenovanie nie je zatiaľ v literatúre ustálené. Používajú sa termíny technologické alebo technologicko-organizačné vzťahy a niektorí autori ich definujú ako špecifickú vrstvu základne, avšak čoraz viac sa presadzuje stanovisko, že pôsobia vo výrobných silách, aj keď zasahujú do výrobných vzťahov. [6, s. 28—30].

uvedomelej činnosti ľudí, oproti predchádzajúcim etapám v tom zmysle, aby sme dosiahnuté prednosti socializmu cielavedome využili v prospech jeho upevnenia. Z uvedeného vyplýva, že prestavba hospodárskeho mechanizmu znamená *kvalitatívne zmeny* vo vzájomnom pôsobení základne a nadstavby, ekonomiky a politiky, predpokladá teda prestavbu celého systému socialistických spoločenských vzťahov na kvalitatívne vyššiu úroveň. Prehlbovanie socialistického vlastníctva výrobných prostriedkov súvisí aj so zmenami *vzťahov výmeny, rozdeľovania a spotreby*. Sociálnu spravodlivosť ako princíp organizácie socialistických spoločenských vzťahov nemožno automaticky stotožňovať s rovnosťou. Vzťahy rovnosti môžu byť tak isto spravodlivé ako vzťahy nerovnosti, aké sú podmienené spoločenskou hodnotou práce. Na druhej strane, ak je rovnosť podmienená egalizátorstvom, odmenou, ktorá nezodpovedá vykonanej práci, je to vzťah nespravodlivý (8, s. 7). A. M. Kovalov upozorňuje, že teória a prax pristupovali k výrobe z pozícií sebauspokojovania a nevenovali patričnú pozornosť sfére spotreby a služieb. Prítom výroby, ak sa nerealizujú v oblasti spotreby, nie sú pre spoločnosť užitočné, lebo až prostredníctvom spotreby sa výrobky vracajú k človeku. Kým vo výrobe sa vytváral výrobok, v rámci spotreby sa reprodukovujú bytostné sily a schopnosti ľudí, u neho má aj spotreba budovateľský charakter. Spotreba, ktorá je druhotná vo vzťahu k výrobe, v zmysle reprodukcie človeka, vystupuje ako „výroba vyššieho rádu“, a nielen ako púha produkcia predmetov (9, s. 6—7). Prirodzene, tieto tézy sa nevzťahujú na kult vecí, ktorý neslúži rozvoju osobnosti.

Počiatočná etapa vedecko-technickej revolúcie u nás spadá do obdobia extenzívnej industrializácie, keď bolo historicky nevyhnutné prekonať jednostranný vývoj výrobných síl z obdobia kapitalizmu a v prvom rade vyriešiť tie úlohy, ktoré kapitalizmus neriešil. Podmienkám extenzívneho rastu zodpovedalo úzke chápanie vedecko-technického rozvoja z hľadiska ekonomickej efektívnosti, kým otázky obsahu a tvorivosti práce alebo ochrany životného prostredia sa javili ako druhotné, pretože sa nedali kvantifikovať rovnakými metódami ako ekonomické prínosy. *Ekonomická efektívnosť* znamená nielen účelnosť, čiže vzťah výrobných úžitkových hodnôt a potrieb spoločnosti, ale aj v užšom výrobo-ekonomickom zmysle hospodárnosť, t. j. pomer medzi vyrobenou produkciou a nákladmi spoločenskej práce. Možno ju teda vyjadriť buď vzťahom výstupu a vstupu do výrobného procesu alebo vzťahom výstupu z výrobného procesu a stupňa uspokojovania spoločenských potrieb. V minulosti išlo o očistu socialistického systému od starých prvkov, dnes vytvárame a upevňujeme novú kvalitu socializmu, pričom koncepcia urýchlenia zabezpečuje *prioritu* sociálnych cieľov, *sociálnej sféry*, t. j. *osobnostnej sféry*, napredovania ľudského faktora. Ekonomická efektívnosť za socializmu odzrkadľuje všetky dôsledky z hľadiska ekonomickej efektívnosti času, a to vo všetkých fázach reprodukčného procesu, vrátane spotreby. Nestotožňujeme sa však s názormi, podľa ktorých medzi

politicko-ekonomickým chápaním ekonomickej efektívnosti a sociálno-ekonomickou efektívnosťou netreba vôbec rozlišovať (10, s. 173—176). Z hľadiska cieľovej funkcie socialistickej výroby síce ide v konečnom dôsledku o *sociálno-ekonomickú efektívnosť*, avšak jej stotožnenie s užšie chápanou výrobnno-ekonomickou efektívnosťou je skôr cieľom, ktorý má byť dosiahnutý. Napríklad, v ZSSR prevláda názor, že ekonomické ukazovatele by sa mali zakladať na tých kvalitách, ktoré sú dôležité pre spotrebiteľa, aby činnosť hospodárskych subjektov musela vychádzať z ekonomickej a sociálnej reality. V podmienkach socializmu sa nevyskytuje nehumánna orientácia na úzko chápanú ekonomickú efektívnosť, zameranú na zisk pre vykorisťovateľskú triedu, ako je tomu v kapitalizme. Socializmus vytvoril nový hospodársky mechanizmus zapojenia širokých mas do spoločenskej práce a zabezpečuje prioritu sociálnych hodnôt. Skúsenosti ukazujú, že to niekedy vedie k malo-meštiackym egoistickým deformáciám, ako je odvolávanie sa na také „sociálne istoty“, ktoré nie sú v súlade s princípom sociálnej spravodlivosti. Garancia sociálnych istôt nie je prerogatívna, ale zakladá sa práve na spoločenskej hodnote práce; nekvalitná práca, obdržanie mzdy za nevykazovanú prácu ohrozujú socialistické sociálne istoty.²

Uplatňovanie intelektuálnych technológií, t. j. takých technológií, v ktorých dominuje výmena informácií a výmena látok, resp. energií medzi človekom a prírodou, je sekundárnym činiteľom, v novej pokročilejšej etape vedecko-technickej revolúcie predstavuje historickú možnosť radikálne zvýšiť podiel kreatívnych zložiek v obsahu práce pri prehĺbovaní socialistickeho charakteru práce, čím sa zároveň utvára priestor na vyriešenie globálnych problémov ľudstva, vyplývajúcich z obmedzenosti zdrojov. Keďže spoločnosť nebude nikdy disponovať úplne neobmedzenými zdrojmi, musí ísť o *optimalizáciu a selektívnu* stratégiu vedecko-technického rozvoja. V súčasnom prelomovom období socializmu sa treba zamerať na interdisciplinárny výskum neantagonistického protirečenia medzi ekonomickou a sociálnou efektívnosťou prijímaných vedecko-technických riešení, ktoré nie sú a nemusia byť dnes v súlade, ale musia sa zosúladiť v čase, z hľadiska perspektívy najbližšej budúcnosti. Zdrojom urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja nie sú len mohutné výrobné sily, ale predovšetkým tie vnútorné faktory, ktoré pôsobia v rámci *mnohoúrovňového rozvinutého* systému socialistických výrobných vzťahov.

² Súčasná diskusia v ZSSR poukazuje na potrebu rozpracovať metodiku určovania sociálno-ekonomickej efektívnosti spoločenskej výroby tak, aby požiadavky žiadúcej sociálnej zameranosti hospodárskych rozhodnutí, vrátane ekologickej bezpečnosti, boli v porovnaní s ekonomickou efektívnosťou prioritné. Ide o to, že skutočný, t. j. intenzívny rozvoj znamená zdokonaľovanie, prechody do novej kvality. „V týchto prechodoch sa zvyšovanie ekonomickej efektívnosti v konečnom dôsledku stáva prostriedkom upevňovania sociálnej spravodlivosti, podriaďuje sa dosiahnutiu sociálnych cieľov. Venovať patričnú pozornosť sociálnej stránke výroby znamená zabezpečovať jeden z nevyhnutných predpokladov úspešnej vzájomnej súčinnosti zásad maximalizácie ekonomickej efektívnosti a zásad sociálnej spravodlivosti v praxi“ (15).

3. Postavenie človeka v štruktúre spoločnosti, v systéme reálne existujúcich spoločenských vzťahov, je výrazom objektívnych podmienok a možností, ktoré poskytuje daná spoločnosť na realizáciu jeho bytostných síl. Stratégia urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja, podmienená zásadným obratom v myslení ľudí, si vyžaduje uvedomelú, tvorivú a iniciatívnu prácu, ktorá je mimoriadnou schopnosťou človeka, ale vystupuje tiež ako kvalita spoločnosti. V podmienkach socializmu výrobné vzťahy nemajú charakter osobnej alebo vecnej závislosti (donútenia, vyplývajúceho z antagonizmu medzi základnými triedami spoločnosti), a preto formovanie osobnosti nemožno ponechať *živelnému* vplyvu spoločenských vzťahov, ktoré v triedne antagonistických formáciách vykonávali tento vplyv v odcudzenej podobe a ako prekážka slobodného rozvoja bezprostredných výrobcov. Keď V. I. Lenin pripomienkoval druhý Plechanovov návrh programu, akcentoval, že plánovitú organizáciu výrobného procesu by možno vytvorili aj kapitalistické trusty. Cieľom vyvlastnenia výrobných prostriedkov nie je len uspokojenie potrieb členov spoločnosti, ale „zabezpečenie *úplného* blahobytu a slobodného *všestranného* rozvoja všetkých členov spoločnosti“ (11, s. 285—286). Marxisticko-leninský projekt všestranného a harmonického rozvoja osobnosti môže uskutočniť iba spoločnosť, ktorá sa sama všestranne a harmonicky rozvíja. V sovietskej filozofickej literatúre sa podľa L. N. Kogana vyskytuje šesť prístupov k otázke všestranne a harmonicky rozvinutej osobnosti: 1. všestranný rozvoj sa spája s likvidáciou profesionálnej špecializácie; 2. všestrannosť predstavuje komplex pozitívnych kvalít osobnosti, zodpovedajúcich jej ideálu; 3. všestrannosť znamená harmonický rozvoj všetkých stránok osobnosti; 4. všestrannosť predpokladá aktuálnu účasť osobnosti na všetkých základných druhoch ľudskej činnosti; 5. všestrannosť vystupuje ako maximálny prejav tvorivého potenciálu osobnosti; 6. všestrannosť je slobodnou sebarealizáciou osobnosti. Sám autor definuje rozvinutú osobnosť v zmysle účasti v základných druhoch spoločenskej činnosti, vrátane výberu úloh, ktoré sú adekvátne rozvoju individuality, ďalej ako formovanie vnútorných potrieb, meniacich sa na slobodnú aktivitu a univerzálnu sebarealizáciu osobnosti. Kogan má pravdu v tom, že slobodná sebarealizácia osobnosti ako univerzálne kritérium bez ohľadu na konkrétne etapy budovania komunizmu nezohľadňuje konkrétne-historickú dialektiku objektívnych a subjektívnych faktorov, determinujúcich rozvoj osobnosti (12, s. 10). Pojmy „všestrannosť“ a „harmonickosť“ sa používajú v zásade ako rodové, avšak nie totožné pojmy. Veď prázdna všestrannosť sa javí ako obmedzenosť a rozmanitosť druhov činnosti, sama osebe nepoukazuje na úroveň slobody a rozvoj bytostných síl. Metodologicky je teda rozhodujúce chápanie celostnosti osobnosti, ktorá sa má rozvíjať.

Všestrannosť a harmónia nadobúdajú *kategoriálny status* vo vzťahu k realite a ideálom novej komunistickej formácie i nového človeka. V každodennom vedomí sa niekedy harmónia iluzórne a metafyzicky

javí ako absolútny súlad a splývanie protirečení, ako fenomén, stojaci nad protirečeniami a mimo nich. Na filozofickej úrovni pojem „harmónia“ trpí určitou inerciou, keď sa k nemu často pristupuje výlučne ako k estetickej kategórii. V dejinách filozofie už antickí myslitelia, osobitne Herakleitos, chápali harmóniu v zmysle postupného riešenia vznikajúcich protirečení, t. j. v súlade s univerzálnym statusom boja protikladov. I. Kant videl dokonalosť v harmónii organizácie, ktorá spočíva v zákonitej realizácii všetkých vnútorných potencií v rámci daného fenoménu. Podľa Kanta má v spoločenskej harmónii jednotlivec počas celého života dosiahnuť svoje poslanie. J. G. Fichte idealisticky a utopicky načrtol obraz historického procesu, ktorého obsah tvorí harmonický rozvoj slobodných ľudí v dokonalej spoločnosti.³ Podľa G. W. F. Hegela vývoj harmónie má kumulatívnu formu ako prechod od starého k novému so zachovaním pozitívnych výdobytkov minulého štádia, je dialekticky chápanou negáciou negácie, keď dochádza k prestavbe dynamickej štruktúry harmónie. Dôležité je, že v harmonickom type vývoja prevažuje harmonické vzťahy a sama harmónia teda reprezentuje aktívny dynamický stav.

V marxisticko-leninskom chápaní harmonické procesy, vzťahy a stavy predstavujú momenty, štruktúry, štádiá všeobecného pohybu i vývoja materiálneho a duchovného sveta. K. Marx v polemike s apologétmi kapitalizmu, hlásateľmi „ekonomickej harmónie“ poukázal na nevyhnutnosť uvedomiť si imanentné protirečenia systému [14, s. 453—456]. V Marxovej interpretácii má harmónia imanentne dialektický charakter, geneticky je spätá s pohybom protirečení, s ktorými sa stretáva osobnosť počas svojho života, ako aj s určitou úrovňou ich vyriešenia. V týchto procesoch osobnosť vždy vystupuje ako subjekt so svojimi hodnotovými orientáciami, vrátane ideálov; t. j. aký by mal byť budúci stav rozvoja osobnosti a najmä spoločnosti.

Harmonický rozvoj socialistickej osobnosti znamená optimálne riešenie zmyslu a kvality života, ako aj príslušných úloh osobnosti, a to na vysokej úrovni zodpovednosti a morálnej opodstatnenosti vytýčených cieľov i prostriedkov, ideálu a skutočnosti. Na harmonický rozvoj sa tiež vzťahuje postulát, že boj protikladov tvorí imanentný zdroj každého vývoja, preto jednota protikladov pri harmónii je iba relatívna. To nevylučuje, že práve harmonické napredovanie nastoľuje súlad zásadných záujmov i potrieb osobnosti so záujmami a potrebami socialistickej spoločnosti. V podmienkach socializmu totiž k riešeniu protirečení dochádza v súlade s potrebami zdokonaľovania celej spoločnosti, jej mo-

³ V spise *O dôstojnosti človeka* Fichte napísal: „V Ja je spoľahlivá záruka, že z neho sa bude do nekonečna šíriť poriadok a harmónia tam, kde ešte nie je, že s rozvíjajúcou sa kultúrou človeka bude sa zároveň rozvíjať aj kultúra vesmíru. Všetko, čo je dnes ešte bez formy a poriadku, uvedie človek do najkrajšieho poriadku a čo je dnes už harmonické, bude — podľa doteraz nerozvinutých zákonov — čoraz harmonickejšie. Človek vnesie poriadok do chaosu a plán do všeobecného rozkladu“ [13, s. 60—61].

rálno-politickou jednotou a sociálnou homogenitou, čo umožňuje vytvárať konkrétny systém zosúladovania motívov, stimulov, túžob, životných úloh i cieľov. Všeobecné požiadavky a vzťahy spoločnosti nachádzajú svoje vyjadrenie v životnom zameraní a svetonázorových pozíciách osobnosti, v dlhodobých životných plánoch a v systéme hodnotových orientácií, ktoré jednotlivec akceptoval za účelom riadenia svojej činnosti a konania. Realizácia harmonického rozvoja si vyžaduje adekvátne pôsobenie subjektívneho faktora na všetkých úrovniach spoločenského života. Ide o to, že socializmus podriaďuje materiálne bohatstvo spoločnosti rozmanitým formám bohatstva *živej* práce, orientovanej na rozvoj osobnosti. Čím efektívnejšie pôsobia organické väzby medzi výdobytkami vedecko-technickej revolúcie a prednosťami socializmu, tým väčší bude dynamika rozvoja výrobných síl závisieť nielen od spredmetnenia vedy v technike a technológii, ale aj od toho, ako sa zdroje vedy zapájajú do výroby a do akej miery sa stávajú súčasťou života pracujúcich. Uplatnenie vedy ako výrobnej sily a všeobecnej pretvárajúcej sily spoločnosti nás priblížilo k tej úrovni napredovania socializmu, keď najefektívnejšou podmienkou dynamiky výrobných síl je harmonický rozvoj *schopností a aktivít* pracujúcich.

Psychologická prestavba ako súčasť spoločenskej prestavby znamená *kvalitatívnu* premenu *duchovného* sveta ľudí. Súdruh J. Lenárt povedal: „Časť funkcionárov strany a pracovníkov riadiacej štruktúry podlieha sebauspokojeniu z dosiahnutého a zotrvačnosti. Ťažkosti plynúce z novosti úloh namiesto toho, aby ich podnecovali a mobilizovali, ich odrádzajú a demobilizujú. Sú v našej spoločnosti aj takí, čo sú v zajatí bezvýchodiskovosti a nihilizmu, rozširujú skepsu a súzvučne s triednym protivníkom tvrdia, že socializmus nie je schopný riešiť a vyriešiť úlohy vysokej kvality a efektívnosti. Ale je tu napokon zdravý, kriticko-východiskový prúd, ktorý nadväzuje na všetko pozitívne, čo sme vytvorili, tvorivo hľadá, nachádza, prebojáva a realizuje cestu vpred v nových podmienkach“ (4). Zákonitosťou prestavby je, že premeny v spoločenských vzťahoch a v riadení, v štýle práce a pod. si vyžadujú zmeny v psychológii ľudí, v ich názoroch a predstavách, stanoviskách a hodnotových orientáciách. Prestavba myslenia závisí od zmien v najrozmanitejších vzťahoch, do ktorých sa včleňuje každá osobnosť, predpokladá teda aj premeny socialistického spôsobu života a jeho individuálnej formy — životného štýlu. Program KSSZ, prijatý na XXVII. zjazde KSSZ, kategoricky vytýčil požiadavku zvýšiť úlohu ľudského faktora, ak sa majú úspešne splniť sociálno-ekonomické úlohy. Tým, že sa aktivizuje ľudský faktor, participuje psychologická prestavba na všetkých procesoch zdokonaľovania, urýchľovania a prestavby socializmu, je súčasťou boja za nový kvalitatívny stav socialistickej spoločnosti.

1. Správa Predsedníctva ÚV KSČ o niektorých vnútropolitických a zahranično-politických otázkach, prednesená generálnym tajomníkom ÚV KSČ G. Husákom na 4. zasadnutí ÚV KSČ dňa 4. decembra 1986. Pravda, 6. 12. 1986.
2. Marksistsko-leninskaja teorija istoričeskogo processa. T.2. Moskva 1983.
3. SEMIONOV, V. S.: Dialektika soveršenstvovaniya, uskoreniya, perestrojki. In: Voprosy filosofii, Moskva 1986, č. 12.
4. Správa Predsedníctva ÚV KSS o súčasnom stave realizácie programu XVII. zjazdu KSČ a Rezolúcia zjazdu KSS na Slovensku, prednesená na zasadnutí ÚV KSS s. J. Lenártom. Pravda, 11. 12. 1986.
5. Čítanka marxistickej filozofie. Zv. 2. Bratislava 1972.
6. HOHOŠ, L.: Vedecko-technická revolúcia a budúcnosť ľudstva. Bratislava 1985.
7. ABAKIN, L. I. [red.]: Chozjajstvennyj mekhanizm obščestvennyh formacij. Moskva 1986.
8. ROGOVIN, V. Z.: Sociálna spravodlivosť i socialističeskoje raspredelenie. In: Voprosy filosofii 1986, č. 9.
9. KOVALOV, A. M.: Problemy soveršenstvovaniya socializmu. In: Voprosy filosofii 1986, č. 10.
10. ŠAMÍR, E.: Ekonomické aspekty vedecko-technickej revolúcie. Bratislava 1983.
11. LENIN, V. I.: Zbrané spisy. Zv. 6. Bratislava 1980.
12. GOLDIN, L. I.: Problémy komunističeskogo vospitaniya i razvitiya ličnosti. In: Voprosy filosofii 1985, č. 10.
13. FICHTE, J. G.: Výber z diela. Bratislava 1981.
14. MARX, K.: Základy kritiky politickej ekonómie. Rukopisy „Grundrisse“. Zv. 2. Bratislava 1975.
15. Pozri RAKITSKIJ, B.: Ekonomická efektívnosť a sociálna spravodlivosť. Pravda 20. 1. 1987.

СТРАТЕГИЯ УСКОРЕНИЯ И ПЕРЕСТРОЙКА СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Ладислав Гогош

Революционность перестройки заключается в том, что в данных конкретно-исторических условиях коммунистическая партия сознательно признаёт необходимость перехода к качественно новому состоянию общества. Источником ускорения социально-экономического развития являются не только могучие производительные силы, но прежде всего те внутренние факторы, которые действуют в рамках многоуровневой развитой системы социалистических производственных отношений. Реализация гармонического развития требует адекватного действия субъективного фактора на всех уровнях общественной жизни. Речь идет о том, что социализм материальное богатство общества подчиняет разнообразным формам живого труда, ориентированного на развитие личности. Программа КПСС, принятая на XXVII съезде КПСС, в категорической форме выдвинула требование — повысить роль человеческого фактора для того, чтобы успешно выполнить социально-экономические задачи. Тем, что активизируется человеческий фактор, психологическая перестройка происходит во всех процессах совершенствования, ускорения и перестройки социализма, о чём более подробно изложено в статье.

Ladislav Hohoš

Die Revolutionarität des Umbaus besteht darin, dass unter gegebenen konkret-historischen Bedingungen die kommunistische Partei bewusst die Notwendigkeit des Übergangs zu einem qualitativ neuen Zustand der Gesellschaft anerkennt. Die Beschleunigung der sozial-ökonomischen Entwicklung wird nicht nur von den mächtigen Produktionskräften gespeist, sondern vor allem von denjenigen inneren Faktoren, die im Rahmen des mehrstufigen entwickelten Systems sozialistischer Produktionsverhältnisse wirken. Die Realisierung der harmonischen Entwicklung erfordert eine entsprechende Wirkung des subjektiven Faktors auf allen Ebenen des gesellschaftlichen Lebens. Es geht darum, dass der Sozialismus den materiellen Reichtum der Gesellschaft verschiedenartigen Formen des Reichtums lebender, auf die Entwicklung der Persönlichkeit orientierter Arbeit unterordnet. Das Programm der KPdSU, angenommen am XXVII: Parteitag der KPdSU, hat kategorisch die Forderung aufgestellt die Rolle des Faktors Mensch zu steigern, wenn die sozial-ökonomischen Aufgaben erfolgreich bewältigt sein sollen. Dadurch, dass der Faktor Mensch aktiviert wird, partizipiert der psychologische Umbau an allen Prozessen der Vervollkommenung, Beschleunigung und des Umbaus des Sozialismus, die im Aufsatz näher charakterisiert werden.